

Зміна місця читання серед інших форм діяльності у вільний час

Тетяна Олянишен,
асистент Національного
лісотехнічного університету
України

Олександр Мельников,
кандидат технічних наук,
директор видавництва Української
академії друкарства

Автори досліджують структуру вільного часу за рубежом та у нашій країні, його використання, простежують зміну місця читання серед інших форм діяльності.

Ключові слова: вільний час, еволюція біографічного часу, засоби масової інформації, книги, розважальна література.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень

Свого часу дослідженням використання вільного часу громадянами нашої країни займалися цілі наукові колективи та окремі вчені-соціологи. З вітчизняних вчених варто хоча би згадати роботи професора В. Пічи. Але часи змінилися і вільного часу нашим людям так само, як і грошей, катастрофічно не вистачає, про що свідчать останні результати опитувань, проведені Інститутом соціології НАН України. Якщо звернутися до Інтернету і зробити пошук за ключовими словами у Google, то можна легко переконатися, що дослідженням використання вільного часу в нашій країні майже не займаються, а проблемою, яке місце посідає читання серед інших видів діяльності у вільний час, і поготів.

Вивчаючи літературу з аналізованої теми [2—8], ми дійшли висновку, що, як і у випадку з дослідженнями інших аспектів функціонування людського суспільства, тут простежуються певні закономірності, притаманні не тільки нашій, а й іншим країнам. Тому, коли з певних питань були відсутні дані стосовно нашої країни, автори вважали за можливе екстраполювати до наших умов інформацію, отриману з іноземних джерел. Ми старалися враховувати відмінності як в умовах існування наших людей, так і в методиці їхнього дослідження.

Постановка завдання та його реалізація

Автори спробували визначити, яке місце посідає читання серед інших форм діяльності у вільний час.

У другій половині XX ст. в Європі відбулася так звана "революція дозвілля". Наочною ілюстрацією цього є ситуація у ФРН [9], принаймні на її "старих землях". У 50-ті рр. XX ст. у країні був шестиденний 48-годинний робочий тиждень, а календарний рік нараховував 279 робочих і 86 неробочих днів. Загальний річний обсяг оплачуваного робочого часу становив понад 30% (рис. 1). Зміни в розподілі річного бюджету часу спостерігалися вже у 70-ті рр. — робочий тиждень став п'ятиденним — 42-годинним. Кількість робочих днів зменшилася до 238, а вихідних, святкових і відпускних зросла до 127 днів. На початку 90-х рр. робочий

тиждень, залишившись п'ятиденним, скоротився до 38 годин. Кількість робочих днів не змінилася — 238, а кількість неробочих досягла 165. Щодо річного бюджету часу, то його розподіл засвідчив перемогу "революції дозвілля". Частка вільного часу наблизилась у річному бюджеті до чверті. Тобто цей час відвоював суттєво кращі позиції, ніж робота. Прогнози на 2010 р. підтверджують радикальне посилення означених тенденцій, тим паче, що очікується перехід на чотириденний 32-годинний робочий тиждень [9]. Відповідно, дзеркально поміняються місцями кількість робочих і неробочих днів (рис. 1). Це твердження підкріплюється офіційними даними Федерального статистичного відомства ФРН, яке повідомляло, що річний обсяг оплачуваного робочого часу на одного зайнятого у 1991 р. становив 1541 годину, а у 2002 р. — 1443 години [10].

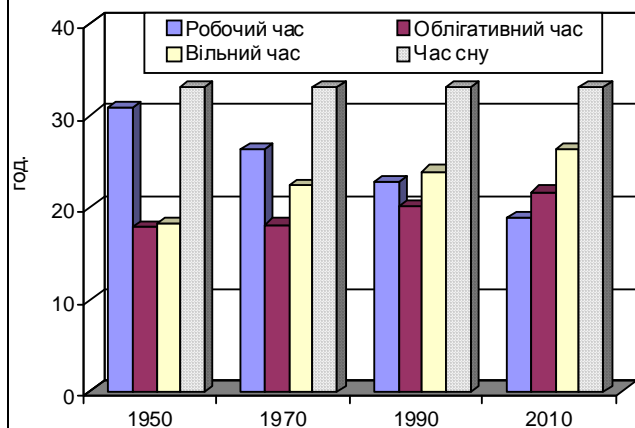

Рис. 1. Розподілення індивідуального річного бюджету часу у другій половині XX — на початку XXI ст. (на прикладі ФРН)

Аналогічні процеси відбувалися і в СРСР та Україні. Якщо у 50—60-ті рр. XX ст. робочий час робітника у нашій державі становив 56% усього бюджету часу [11], то на початку XXI ст. — 21%. У першій половині 90-х рр. XX ст. середня кількість робочих днів, відпрацьованих робітниками в промисловості, скоротилася майже на цілий місяць. За масштабами це співставно з переходом із шестиденного на п'ятиденний робочий тиждень, що відбувся в СРСР у 60-ті рр. Тоді ж робочий день було замінено

восьмигодинним [12]. Скорочення робочого часу в Україні відбувалося і відбувається як під дією інституціональних, так і економічних факторів. У 80—90-ті рр. законодавчо скоротилася тривалість робочого тижня (з 41 до 40 годин), збільшилася мінімальна тривалість відпусток (з 18 до 24 робочих днів), розширилося коло робітників з пільговими режимами робочого часу.

Таким чином, вільний час у більшості розвинених країн Європи й Америки у XX ст. збільшувався, тобто загальна тенденція зростання часу відпочинку в нас і за кордоном зрозуміла та підтверджується відповідними фактами. Вільний час збільшується рік у рік — значить, є можливість відпочивати, підвищувати свій освітній рівень, витрачати час на спорт, різноманітні захоплення, мандрівки. Але існують і певні проблеми. Загальновідомо, що чим розвинутіші продуктивні сили суспільства, тим воно багатше, а відповідно — тим більше вільного часу можуть отримати громадяни. Існує два способи скорочення робочого часу: перший — зменшення робочих годин у році; другий — скорочення кількості працюючих. Перший спосіб, так би мовити — природний. Проте, коли зменшення робочого часу відбувається за рахунок збільшення армії безробітних (частково зайнятих), виникає ряд проблем. Адже цінність вільного часу визначається не тільки його величиною, а й можливостями його використання та реалізації. Бо ж безробітні вільні не тільки від роботи, а й від можливості задовольняти багато зі своїх потреб [13].

Протягом XX ст. у світі відбулася ще й значна еволюція біографічного часу, що проявилася, насамперед, у збільшенні очікуваної тривалості життя новонародженого.

Змінилася структура біографічного часу. Передусім це стосується співвідношення між трудовим стажем і тривалістю життя, яка характеризується стійким зростанням. Тривалість же оплачуваної трудової діяльності та її частка в загальному обсязі індивідуального біографічного часу невинно зменшуються.

Так, наприклад, у ФРН у 70-ті рр. XIX ст. середньостатистичний німець доживав лише до 37 років (табл. 1), з яких майже 26 працював, тобто частка трудового періоду займала 70% життя. Через сто років після того очікувана тривалість життя зросла до 71 року. Суттєво змістився початок трудової діяльності. Вихід на пенсію, хоч і був встановлений у 65 років, але здійснювався й достроково. Середня тривалість трудової діяльності становила 42,6 року, а її частка в біографічному часі скоротилася до 60%. Рівновага між часом праці та нетрудовим періодом встановилася на початку 90-х рр. минулого століття, коли очікувана тривалість життя досягла 77 років, а середній період роботи знизився до 38,5 років. Очікується, що в 2010 р. у ФРН тривалість життя зросте до 81 року, що супроводжуватиметься пізнішим початком професійної кар'єри та більш раннім виходом на заслужений відпочинок. Середня тривалість професійної діяльності наблизиться до 34 років, а її частка — до 40% тривалості життя. Виходить, що з 70-х рр. XX ст. час праці та нетрудовий період у житті німця помінялися місцями, що також підтверджує тезу про "революцію дозвілля" [9]. Щось подібне відбувалося й у нас, хоча тривалість життя середньостатистичного українця значно менша.

Таблиця 1

Тривалість життя протягом XIX—XX ст. (на прикладі Німеччини)

Рік	1871	1910	1939	1970	1990	2010
Тривалість життя (років)	37	49	61	71	77	81*

Технічний прогрес, забезпечуючи поступове скорочення тривалості робочого періоду, веде до збільшення часу для задоволення зростаючих потреб. Серед них можна виділити сім основних груп [15]: інформаційні (перегляд телепередач, читання газет, журналів); розважальні (відвідування видовищних закладів і заходів, різноманітні ігри); спілкування (з членами родини, друзями, співробітниками); фізичні (заняття фізкультурою, спортом,

туризмом); соціальні (участь у діяльності громадських і релігійних організацій); освітні (навчання, підвищення кваліфікації, тобто набуття нових знань і вмій); просто відпочинок — без жодної роботи. Ці потреби реалізуються в різних видах діяльності. Однак, наприклад, читання може бути одночасно і розвагою, і засобом отримання нових знань, інформації, і просто відпочинком. Це ж можна сказати і про телебачення та про інші заняття.

Таблиця 2

Рейтинг видів витрат вільного часу населення

Ч. ч.	Заняття людей у вільний від основної та домашньої роботи час		
	кін. 50-х — поч. 60-х рр. XX ст.	кін. 70-х — поч. 80-х рр. XX ст.	кін. 90-х рр. XX ст. — поч. XXI ст.
1	Бездіяльний відпочинок		Перегляд телепередач
2	Приєм та відвідування гостей	Перегляд телепередач	
3	Читання художньої літератури		Читання газет
4	Заняття за інтересами та у колі сім'ї	Приєм та відвідування гостей	
5	Бесіди з родичами, друзями на вулиці, вдома по телефону	Заняття фізкультурою і спортом, прогулянки	
6	Заняття фізкультурою та спортом, прогулянки	Читання газет	
7	Читання художньої літератури		
8	Прослуховування радіо		Заняття за інтересами та у колі сім'ї
9	Відвідування театрів, концертів		
10	Читання газет	Прослуховування музики	
	Перегляд телепередач	Бесіди з родичами, друзями на вулиці, вдома по телефону	Заняття фізкультурою і спортом, прогулянки
		Громадська робота	Відвідування театрів, концертів

* Очікувана тривалість життя

Певний інтерес викликають дослідження, як протягом другої половини ХХ — початку ХХІ ст. змінювалося в нашій країні використання вільного часу (табл. 2). Підсумовуючи загалом дані [16, 17] щодо характеру змін структури вільного часу, потрібно відзначити, що в ці десятиліття відбувалася своєрідна поляризація форм його використання. У 50—60-ті та 70—80-ті рр., з одного боку, збільшувався час суспільно організованого споживання рекреаційних послуг у межах здійснення активних розвиваючих видів використання вільного часу. З другого боку, досить значною була частка і вільного часу, який проводили переважно в домашніх умовах: перегляд телепередач, читання, прийом і відвідування гостей тощо. Такі заняття займали 50% часу. Однак уже тоді телебачення почало витісняти ряд форм домашнього дозвілля. У 70—80-ті рр. вільний час, який проводили вдома, на 30% складався з бездіяльного відпочинку, 26% припадало на перегляд телевізора, 24% — на читання та 9% — на прийом і відвідування гостей [16]. Таким чином, на чотири традиційних види відпочинку в домашніх умовах припадало 90% загального вільного часу. Усі ці тенденції збереглися й поглибилися наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст.: бездіяльний відпочинок поступився першим місцем перегляду телепередач і прийому та відвідуванню гостей, читання газет прийшло на зміну читанню художньої літератури.

У сучасному суспільстві, завдяки розвитку засобів інформації, виникли умови для формування масової культури, що одночасно задовольняє потреби людей різних рівнів освіти. Захисники культурних цінностей бачать у поширенні масової культури небезпеку зниження загального рівня культури, що пристосовується до менш вимогливого споживача. Зростання загального рівня освіти, як у нас, так і за кордоном, уже давно призвело до появи масового читача. Однак деякі дослідники, виступаючи за демократизацію культури, так оцінюють значення читання для масового

споживача: "Розважальні книги мають двоєке значення. Досвідчений читач бере до рук детективний роман, щоб відпочити та розважитися. Швидкий розвиток сюжету не вимагає напруження, а захоплююча інтрига дає можливість відволіктися. Будучи легким читанням, розважальні книги у той же час пробуджують інтерес до читання та формують його навички. Менш розвинутий читач, якому читання дається нелегко, почавши з розважальної книги, долає свого роду поріг, зав'язує постійну дружбу з книгами, а потім звертається до більш складного читання" [18].

Висновки

Підбиваючи деякі підсумки, потрібно відзначити: структура використання вільного часу працюючими мешканцями міст Російської Федерації, США, країн ЄС [11, 15, 19] дещо відрізняється від загальноукраїнської картини, однак дає підставу стверджувати, що структура занять у вільний час у нас і в них майже однакова. Відмінності спостерігаються в основному тільки в тривалості деяких з цих занять. З'ясувалося [20], що навіть поява (можлива) зайвих грошей у групах з низьким рівнем матеріальної забезпеченості не передбачає значних витрат на поліпшення дозвілля та відпочинку (табл. 3). Так, якщо в групах 1—2, які характеризуються доволі високим рівнем матеріальної забезпеченості, витратили б "зайві" гроші на покращення організації свого дозвілля та відпочинку відповідно 48 та 37% опитаних, то у групах 4—5 відповідно 12 та 5% [20]. Цілком природно, що у нашій країні склався своєрідний стереотип використання вільного часу: він відзначається одноманітністю дозвіллевих видів діяльності, схильністю до легших і доступніших форм участі в культурному житті та споживання інформації розважальної спрямованості.

Таблиця 3

На що б були витрачені зайві кошти, якби вони з'явилися?

Ч. ч.	Групи за прибутками				
	1*	2	3	4	5
1	На покращення організації свого дозвілля та відпочинку		На купівлю товарів тривалого користування	Зайвих грошей немає і не передбачається	
2	На купівлю предметів розкоші	Важко відповісти	На покращення організації свого дозвілля та відпочинку	На купівлю предметів першої необхідності	
3	Важко відповісти	Зайвих грошей немає і не передбачається	На купівлю предметів першої необхідності	На покращення організації свого дозвілля та відпочинку	На купівлю товарів тривалого користування
4	Зайвих грошей немає і не передбачається	На купівлю товарів тривалого користування	Зайвих грошей немає і не передбачається	На купівлю товарів тривалого користування	На покращення організації свого дозвілля та відпочинку
5	На купівлю товарів тривалого користування	На купівлю предметів розкоші		Важко відповісти	
6	—	На купівлю предметів першої необхідності		На купівлю предметів розкоші	

Список використаної літератури

1. Олянишен Т. Зміни форм культурної діяльності в Україні / Тетяна Олянишен, Олександр Мельников // Вісн. Кн. палати. — 2009. — № 12. — С. 41—43.
2. Доклад о мировом развитии 2006 : Справедливость и развитие : пер. с англ. / Всемирный банк. — М. : Весь мир, 2006. — 312 с.
3. Доклад о мировом развитии 2007 : Развитие и новое поколение : пер. с англ. / Всемирный банк. — М. : Весь мир, 2007. — 376 с.
4. Мак-Люен Г. М. Галактика Гутенберга : становлення людини друкованої книги : пер. з англ. / М. Г. Мак-Люен. — К. : Ніка-Центр, 2001. — 464 с. — (Серія "Зміна парадигми"; вип. 1).
5. Медиа : введение : учебник / под ред. А. Бриггза, П. Кобли. — 2-е изд. — М. : Юнити-Дана, 2005. — 550 с. — (Серія "Зарубежный учебник").
6. Соціологія культури : навч. посіб. / О. М. Семашко, В. М. Піча, О. І. Погорілий [та ін.] ; за ред. О. М. Семашка, В. М. Пічі. — 2-ге вид. — Львів : Новий Світ-2000, 2004. — 334 с.
7. Фомичева І. Д. Соціологія СМІ : учеб. пособие / И. Д. Фомичева. — М. : Аспект Пресс, 2007. — 335 с.
8. Чтение как стратегия жизни : материалы Междунар. науч.-практ. конф. : [Москва, 14 дек. 2006 г.] / сост.: М. А. Ермолаева, Ю. П. Мелентьева, А. Ю. Самарин ; отв. ред. Б. В. Ленский. — М. : Наука, 2006. — 220 с.
9. Хлебников Б. Экономика и культура: Немецкий вариант / Б. Хлебников. — Режим доступа : <http://www.nz-online.ru/index.phtml?aid=20010739>. — Загл. с экрана.
10. Повідомлення прес-служби Федерального статистичного відомства ФРН від 23.10.2003 р. — Режим доступу :

- <http://www.destatis.de/presse/deutsch/pm2003/p4290031.htm>. — Назва з экрана.
11. *Росич Ю.* Изучение бюджета времени — 1998 г. / Ю. Росич. — Режим доступа: <http://www.geoteka.ru/text.html?page=recr>. — Загл. с экрана.
 12. *Гимпельсон В.* Нестандартная занятость и российский рынок труда : препринт WP3/2005/05 / В. Гимпельсон, Р. Капелюшников. — М. : Гос. ун-т Высш. шк. экон., 2005. — 36 с. — (Серия WP3: Проблемы рынка труда).
 13. *Юткина Ю.* Грозит ли нам процесс ликвидации труда / Ю. Юткина. — Режим доступа : <http://www.pmoney.ru/txt.asp?rbr=203&id=396234>. — Загл. с экрана.
 14. *Opaschowski H.* Freizeitökonomie: Marketing von Erlebniswelten / Horst Opaschowski. — Opladen : LeskeundBudrich, 1995. — S. 15.
 15. *Патрушев В. Д.* Свободное время работающих горожан России и США (сравнительный анализ) / В. Д. Патрушев // Социологические исследования. — 2004. — № 12. — С. 30—40.
 16. *Гречихин А. А.* Культура — книга — читатель / А. А. Гречихин, Р. Рахманалиев, Р. А. Чмонина ; под общ. ред. Дж. Иманкуловой, Т. А. Трофимовой. — Фрунзе : Кыргызстан, 1986. — 364 с.
 17. *Панина Н.* Украинское общество 1994—2005 : год перелома : социологический мониторинг / Н. Панина. — К. : Ин-т социологии НАНУ, 2005. — 149 с.
 18. *Эскарпи Р.* Революция в мире книг : пер. с фр. / Р. Эскарпи. — М. : Книга, 1972. — 126 с.
 19. *Краткий отчет по результатам социологического исследования по проблемам городской культуры [г. Тольятти].* — Режим доступа : http://www.depclt.tgl.ru/reviews/index.php?id_text=25. — Загл. с экрана.
 20. *Жители столицы об организации свободного времени населения /* Ин-т соц.-полит. исслед. РАН ; науч. рук. В. Н. Иванов ; отв. исполн.: И. В. Ладодо, С. Д. Яковлев, А. В. Козинак. — М. : Ком. по телекоммуникациям и средствам массовой инф. Правительства Москвы, 2003. — 24 с.